

Смородина А. Є.,
аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ДО ПИТАННЯ ДОЗВОЛУ НА ВИКОРИСТАННЯ ТВОРУ У ВІДКРИТИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСАХ

ON THE ISSUE OF PERMISSION ON WORK USE IN THE OPEN EDUCATIONAL RESOURCES

Для задоволення потреби студентів вищих навчальних закладів у вільному отриманні безкоштовних навчальних матеріалів чинне законодавство України має надавати відповідний правовий інструмент авторам таких навчальних матеріалів. У статті аналізується сучасний стан правового регулювання питання розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та перспективне законодавство.

Ключові слова: відкриті освітні ресурси, публічні вільні ліцензії, авторське право, розпорядження майновими правами, ліцензійний договір.

Для удовлетворения потребности студентов высших учебных заведений в свободном получении бесплатных учебных материалов действующее законодательство Украины должно предоставлять соответствующий правовой инструмент авторам таких учебных материалов. В статье анализируется современное состояние правового регулирования вопросов распоряжения имущественными правами интеллектуальной собственности и перспективное законодательство.

Ключевые слова: открытые образовательные ресурсы, публичные свободные лицензии, авторское право, распоряжение имущественными правами, лицензионный договор.

In order to meet the needs of university's students in getting free educational materials, the current Ukrainian legislation should provide authors of such educational materials with an appropriate legal tool. This article analyses the current legal regulation on disposing of the intellectual property rights and prospective legislation.

Key words: open educational resources, free public licenses, copyright, disposal of property rights, license agreement.

Метою статті є спроба аналізу чинного законодавства України, яке регулює питання розпорядження майновими правами інтелектуальної власності у його застосуванні в ситуаціях, коли автори бажають передати свої твори у вільний доступ, зокрема шляхом розміщення на загальнодоступних ресурсах університетів, на навчальних онлайн платформах дистанційного навчання (МООС) або іншим відповідним чином.

Актуальність теми можна обґрунтувати наявною потребою студентів у отриманні навчальних матеріалів та матеріалів наукового характеру, що є зручним та сучасним способом обміну інформацією із викладачем. Загалом, питання розпорядження та використання навчальними матеріалами в електронній формі наразі є актуальним у всьому світі, оскільки дистанційному та навчанню онлайн приділяється все більше уваги. Так, у 2017–2018 р. на базі Національного авіаційного університету проведено опитування серед студентів для з'ясування наявності у них потреби отримання від університету безкоштовних навчальних матеріалів у електронній формі. За результатами опитування буде підготовлено окрему статтю з аналізом із точки зору правового регулювання розпорядження та використання навчальними матеріалами в електронній формі.

Питання розпорядження правами інтелектуальної власності широко вивчали такі науковці, які досліджували цивільне право України, як В.Д. Базилевич, О.В. Дзера, Г.В. Довгань, А.В. Луць, Є.О. Харитонов та багато інших; право інтелектуальної власності – В.С. Дмитришин,

В.С. Дроб'язко, О.М. Орлюк, О.О. Штефан; проблеми розпорядження правами інтелектуальної власності через публічні ліцензії – О.В. Жилінкова, К.О. Зеров, О.І. Харитонova та інші.

Аналізуючи поточну ситуацію та потреби здобувачів вищої освіти, не можна не звернути увагу на зміни у законодавстві та у підходах до навчання, які стосуються інших закладів освіти. Так, у січні 2019 року ухвалено нову редакцію документа, який визначає порядок забезпечення підручниками та посібниками середньої освіти і педагогічних працівників [1]. Цей порядок привертає увагу тим, що, крім звичайних (паперових) підручників, ним передбачається безоплатне забезпечення електронними (у форматі pdf). Іншою новацією є розширення коло осіб, на яких розповсюджується право на безоплатне отримання таких підручників: наразі це не лише особи, які здобувають повну загальну середню освіту (у школах і закладах професійної освіти), а й ті, які навчаються у закладах професійної передвищої та вищої освіти (коледжах та технікумах).

Цивільне законодавство та спеціальне законодавство України з інтелектуальної власності встановлюють правові засади охорони авторських прав авторів та визнають за авторами особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності. За автором визнається виключне право давати дозвіл на використання належними йому правами на об'єкт авторського права та забороняти таке використання. Водночас устанавлюються випадки, за яких законом дозволяється використання

об'єкта авторського права без дозволу автора, якщо вони не завдаватимуть шкоди використанню твору і безпідставно не обмежуватимуть законних інтересів автора.

Так, дозволяється вільне відтворення примірників твору для навчання. Згідно із пунктом 2 статті 23 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2], допускається без згоди автора чи іншої особи, яка має авторське право, репродуковані відтворення навчальними закладами для аудиторних занять опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків із письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, коли: а) обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті; б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру. Оскільки процитована норма закону містить обмеження щодо обсягу відтворення («невеликі статті») та містить заборону копіювати навчальні матеріали систематично, таким чином, на нашу думку, університет не має права надавати студентам навчальних матеріалів на основі цієї норми без дозволу автора або особи, яка має авторські права відповідно до закону.

Таким чином, можна сказати, що у ситуації, що розглядається, ключовою фігурою є викладач як автор навчальних матеріалів, кому й належать авторські права на твори (у цій статті не аналізуються ситуації співавторства та/або створення службового твору, а також випадки створення твору за кошти державного бюджету чи фінансування за рахунок грантів).

Відповідно до Цивільного кодексу України [3], автор літературного твору має особисті немайнові та майнові права на свій твір. Відповідно до статті 424 Цивільного кодексу України та статті 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», виключне право дозволяти або забороняти використовувати твір має автор. Використання чужим твором дозволено через укладення договору (або видання ліцензії), який має укладатися у письмовій формі. Отож, згідно із загальними положеннями законодавства України, студент мусить мати дозвіл автора твору (викладача) для розпорядження цим текстом, зокрема для передання третім особам, тобто мати невиключну ліцензію на використання твору із правом субліцензії. Із практичної точки зору, оформлення такого документа для кожного студента, викладача та навчальної дисципліни здається неможливим завданням.

Таким чином, можна зробити висновок, що чинне законодавство України з авторського права встановлює, що для законного розпорядження чужим твором необхідним є дотримання таких умов: надання письмового (не усного) дозволу (у формі ліцензії або ліцензійного договору) кожному (ідентифікованому) користувачеві.

Із точки зору закону, використання чужого твору вимагає дозволу автора (або особи, яка від автора отримала авторські права), крім вичерпного переліку випадків дозволеного використання чужого твo-

ру без дозволу автора, який встановлено законом. Крім зазначеного вище права використання творів для навчання без дозволу автора (чи іншої особи, яка має авторське право), дозволяється вільне відтворення примірників твору в особистих цілях або для кола сім'ї, однак воно не поширюється на копіювання книг та комп'ютерних програм (пункт 2 статті 25 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

На практиці викладачі цілеспрямовано позначають навчальні матеріали, які ними створені, знаком авторського права (копірайтом), коли автор бажає повідомити про свої авторські права та заявляє про бажання мати матеріальну вигоду від будь-якого використання іншими особами його твору. Можлива ситуація, коли викладач бажає розповсюджувати свій твір вільно і безоплатно та хоче дозволити всім охочим вільно використовувати цей твір, не надаючи кожному свого дозволу на використання окремо.

Для реалізації цього у світі запроваджено публічні (вільні) ліцензії. Найпоширенішими є ліцензії Creative Commons, умови яких можна застосовувати для літературних творів. Наразі актуальними є шість варіантів ліцензії (поточна версія 4.0), які передбачають комбінацію таких умов, як позначення авторства (передбачено у кожній із 6 ліцензій), заборона комерційного використання, заборона на створення похідних творів та вимога з розповсюдження твору на тих самих умовах. В Україні ліцензії Creative Commons наразі не мають юридичного підґрунтя, оскільки безпосередньо не передбачені у законодавстві та, що головне, не відповідають вимозі щодо обов'язкової письмової форми договору на розпорядження правами інтелектуальної власності (ліцензії).

У цьому контексті привертає увагу проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав» за №7539 [4], що наразі прийнятий за основу та направлений на повторне перше читання. Цим проектом, окрім іншого, пропонується доповнити Цивільний кодекс України положеннями та встановити електронну форму договорів для публічних невиключних ліцензій. Як передбачається, запропоноване формулювання зробить можливим використання в Україні публічних ліцензій, оскільки (відповідно до норм чинного законодавства) недодержання письмової форми робить їх нікчемними.

Публічні ліцензії – це зручний правовий інструмент, що може однаково ефективно використовуватись як для паперового, так і для електронного підручника. Оскільки чинне законодавство України, як зазначено вище, містить вимоги для розпорядження чужим твором, зокрема вимоги щодо ліцензії або ліцензійного договору (як письмове повноваження), то імплементація у законодавство України принципів публічного ліцензування вирішило б проблему розпорядження та використання навчальними матеріалами в електронній формі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Порядку забезпечення підручниками та посібниками здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників. Кабінет Міністрів України. Постанова від 23.01.2019 р. №41 (Дата звернення: 10.04.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2019-%D0%BF>
2. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ, станом на 01.08.2018. (Дата звернення: 10.04.2019) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
3. Цивільний кодекс України, Закон України від 16.01.2003 р. №435-ІV, станом на 01.08.2018. (Дата звернення: 10.04.2019) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
4. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав (№7539) від 01.02.2018 р. (Дата звернення: 10.04.2019) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63399